

USHER

THEATER 'T EILANDJE ANTWERPEN
vanaf 08.05.20

OPERA GENT
vanaf 15.05.20

“ANGST EET
DE VRIJHEID OP”

Bij zijn dood in 1918 had Claude Debussy bijna twee scènes klaar van zijn opera *La Chute de la Maison Usher*, naar de iconische *gothic novel* van Edgar Allan Poe. Componist Annelies Van Parys en schrijver Gaea Schoeters gingen daarmee aan de slag en realiseerden het fascinerende muziektheater *Usher*, dat tal van actuele politieke referenties bevat. "Vanuit het voornemen om mensen te beschermen worden allerlei maatregelen genomen – wat uiteindelijk uitdraait op een paranoïde controlestaat."

Door Piet De Volder

Debussy werkte jarenlang, tussen 1908 en 1917, aan zijn kameropera naar Poe's vertelling *The Fall of the House of Usher* (1839). Bij zijn dood waren bijna twee scènes klaar, goed voor zo'n twintig minuten muziek. Zowel muzikaal als tekstueel was *La Chute de la Maison Usher* slechts een fragment. Annelies Van Parys en Gaea Schoeters namen voor *Usher* geen genoegen met een 'reconstructie' of voltooiing van Debussy's materiaal maar realiseerden volwaardig nieuw muziektheater, waarin de klankwerelden van Debussy en Van Parys op een subtiele en organische manier in elkaar overgaan. Schoeters voegde een eigen, hedendaagse dimensie toe aan het libretto-ontwerp van de componist. Het resultaat laat zich omschrijven als 80 procent Van Parys/Schoeters en 20 procent Debussy.

Poe's *The Fall of the House of Usher* vertelt het verhaal van Roderick en zijn tweelingzus Lady Madeline, die als laatste telgen van het ooit roemruchte geslacht Usher in het vervallen en afgelegen landgoed van de familie wonen. Beiden zijn ziekelijk. Lady Madeline wordt verzorgd door een dokter. Roderick, die gealarmeerd is door zijn fysieke en geestelijke klachten, roept dringend de hulp in van een vriend. De vriend ontmoet een verwarde en ontredderde Roderick, die in de greep is van onverklaarbare angsten en die vreest voor de nakende dood van zijn zus.

Terwijl Poe het verhaal vertelde vanuit het perspectief van de vriend, die de bevreemdende toestand van het huis en zijn raadselachtige bewoners observeert, koos Debussy voor een meer psychologische lezing van de plot. Hij gaf een stem aan de personages van Madeline en de dokter, die bij Poe maar kort verschijnen. Vooral het karakter van de dokter hield Debussy bezig en kwam op het voorplan. Houdt de dokter de ziekten en waanbeelden van broer en zus in stand? Is hij begaan met hun herstel of is hij verantwoordelijk voor hun ondergang? Die dubbelzinnigheid was het uitgangspunt voor Van Parys en Schoeters.

In de muziek van Debussy voor *La Chute de la Maison Usher* vind je een andere stijl dan in diens *Pelléas et Mélisande*. De componist lijkt eerder de richting van het expressionisme uit te gaan.

Annelies Van Parys (links op de foto): Ja, de klankwereld doet donkerder en grilliger aan. Debussy wilde muziektheater dat minder dromerig is en minder op atmosfeer drijft en waarbij vooral de karakters en de plot de muziek sturen. Toch zijn er ook parallellen met *Pelléas*. Denk aan de typering van het sombere rijk van Allemonde in die opera, dat heel dicht bij het landgoed Usher staat.

De partituur schrijft vier rollen voor: Roderick en zijn zus Lady

Madeline, de vriend en de dokter. In het verhaal van Poe lijkt het huis de protagonist.

Annelies: Aan de personages uit de opera hebben we het huis, dat leeft en denkt, toegevoegd met een eigen muzikaal thema. Het keert niet alleen regelmatig terug maar neemt gedurende het verloop van *Usher* meer en meer ruimte in. Het slokt dingen en gebeurtenissen op. Daarnaast wordt het almaar meer vervormd. Telkens als iets gebeurt met Madeline, reageert het huis.

Kunnen we het thema van het huis gemakkelijk herkennen?

Annelies (speelt het voor op de piano): Het is een thema in akkoorden met een opvallende baspartij. Als luisteraar kan je er niet aan ontkomen, zo alomtegenwoordig is het.

Bij het begin zingt Madeline over een "stralend paleis" dat ooit "door goede engelen" was bewoond. Het lied lijkt te verwijzen naar het ooit gelukkige Huis Usher. Hoe zien jullie Madeline?

Annelies: In *Usher* is Madeline een personage en tegelijk een soort allegorie van vrijheid en verlangen. Roderick en zijn zus kan je beschouwen als twee kanten van eenzelfde medaille, waarbij Roderick in de greep is van angst en paranoia.

Gaea Schoeters: De plot is doortrokken van de spanning tussen vrijheid en angst. Angst die de vrijheid versmacht en vrijheid die de angst probeert te bevrijden. De vriend, die daadwerkelijk Roderick wil helpen, bemiddelt met zijn ratio tussen die twee polen. Ook hij merkt dat ratio en vrijheid meer en meer door de angst worden opgegeten.

De componist heeft geworsteld met het materiaal. Er zijn maar liefst drie libretto-ontwerpen en alleen voor de laatste versie heeft hij muziek geschreven.

Gaea: Een *gothic novel* laat zich moeilijk transponeren naar de scène. Die is als *format* heel atmosferisch en bevat doorgaans weinig handeling. Ook bij Poe is een groot deel van de tekst evocatie en natuurbeschrijvingen. Het huis, het verval ervan en niet-bezielde objecten nemen veel plaats in. Door de *monologue intérieure* van de vriend uit Poe's verhaal om te zetten in dialogen, heeft Debussy een zware taak op zich genomen.

Annelies: Met *Pelléas et Mélisande* kon hij zich baseren op een volledig uitgewerkt theaterstuk van Maurice Maeterlinck maar hier stond hij er alleen voor. Een componist is zelden een goede librettist. Daarom werk ik samen met Gaea (*lucht*).

Debussy's operaproject is een beklemmend 'huis clos', met personages gevangen in een interieur. Poe's *The Fall of the House of Usher* begint met de vriend die het huis te paard nadert in een macaber, dreigend landschap. Jullie hebben die beweging naar het fatale huis opnieuw binnengebracht in een nieuw geschreven proloog.

Gaea: De sfeerschepping van het verhaal, die bij Poe zo essentieel is, wilden we absoluut behouden. Anderzijds besloten we van de buitenwereld een terugkerend motief te maken en te eindigen met de ontmanteling van het huis Usher. Een meer pragmatische reden voor de toevoeging van een proloog was om een geleidelijke overgang naar Debussy's muziek te creëren. Anders zou je een structuur hebben waarin helemaal in het begin Debussy's muziek weerklinkt en daarna enkel nog muziek van Annelies.

De dokter is de eerste met wie de vriend geconfronteerd wordt bij aankomst in Usher. In jullie versie evolueert hij van een overbeschermend karakter naar een cynisch en machtsbelust personage.

Gaea: We hebben vooral aan parallellen gedacht met het idee van een veiligheidsstaat en hoe die functioneert. Vanuit het

voornemen om mensen te beschermen worden allerlei maatregelen genomen: meer controle, meer camera's, gezichts-scans, controle van het internetgedrag... Uiteindelijk draait dat uit op een paranoïde controlestaat waarin mensen hun individuele vrijheden verliezen en overgeleverd zijn aan angst en steeds harder roepen om bescherming. Een spiraal die leidt tot een absolute afwezigheid van bewegingsvrijheid. Het mechanisme van het Alt Right-populisme, dus.

Annelies: Van bij het begin heeft de dokter het over Usher zijn oude grootsheid teruggeven, een overduidelijke echo van het Trump-discours. Maar in het begin kan er nog twijfel zijn bij de toeschouwer en zou je nog kunnen uitgaan van oprechte bedoelingen.

Waar is de dokter op uit wanneer hij zegt dat hij Usher weer groot wil maken?

Annelies: Ik zie het als macht om de macht, uittesten hoe ver hij mensen kan drijven door hun angstgevoelens uit te buiten. Hij scheidt een pervers genoeg in totale controle. Hij gaat ervan uit dat als het eens gewerkt heeft op microschaal – binnen een familie – hij dat ook kan toepassen op grotere gehelen.

In die context speelt het koor, dat aan Debussy's script en partituur werd toegevoegd, een essentiële rol.

Gaea: Het koor wordt op twee manieren gebruikt: het vertolkt de stemmen die Roderick in zijn hoofd hoort en is de verklanking van de paranoia en angst die zich buiten het huis verspreiden. De koorstemmen belichamen de "vogels van de angst en de vogels van de dood" (*oiseaux de peur, oiseaux de mort*) waar Roderick het in een aria over heeft – een motief dat erg in de geest van Poe is. Denk maar aan het gedicht *The Raven*. Als een zwerm vogels verspreiden de koorstemmen de angst. Tegelijk echoën ze de roep van het volk om bescherming. Rodericks paranoia wordt erdoor aangedreven.

Eerder zijn pogingen ondernomen om Debussy's onvoltooide partituur te orkestreren, zoals de versies van Robert Orledge en Juan Allende-Blin. Maar de orkestratie van *Usher* is vintage Annelies Van Parys.

Annelies: Bij Debussy zijn de indicaties voor de instrumentatie heel schaars. Ook al heb ik het manuscript van de componist bestudeerd, wat de kleuren betreft wilde ik niet in zijn sfeer blijven hangen – de Debussy van *Pelléas* en andere werken. Ik heb een eigen kleurenpalet samengesteld dat daar ver genoeg van verwijderd is, met onder meer kopers en accordeon.

REGISSEUR PHILIPPE QUESNE

De Franse regisseur Philippe Quesne heeft een surrealistisch aandoende theatertaal die een nauwe band heeft met film en beeldende kunsten. In zijn werk observeert hij het menselijk gedrag en de menselijke habitat als was hij een entomoloog (of insectenkenner) die door een microscoop tuurt. Niet voor niets heet de theatercompagnie die hij in 2003 oprichtte *Vivarium Studio*. Die omvat behalve acteurs ook visuele kunstenaars en musici. Hij is de geknipte figuur om aan de slag te gaan met de beklemmende 'huis clos'-situatie van Edgar Allan Poe's verhaal. Voor *Usher* liet Quesne zich inspireren door Amerikaanse horrorfilms uit de jaren 1970. Quesne is sinds 2014 artistiek leider van het Théâtre des Amandiers in Nanterre. Verschillende van zijn producties waren te gast op het Kunstenfestivaldesarts.

DIRIGENT MARIT STRINDLUND

Over *Usher* zegt de Zweedse dirigent Marit Strindlund: "Met haar klankwereld vol glinsterende, kleurrijke en transparante tonen is Annelies Van Parys een hedendaagse erfgenaam van Debussy terwijl ze aan zijn muziek haar eigen heldere stem toevoegt." Strindlund dirigeerde eerder Van Parys' versie van *Pelléas et Mélisande* voor Muziektheater Transparant in Antwerpen en Bergen en met *Usher* was ze al te gast in de Staatsoper in Berlijn en in Folkoperan in Stockholm, waar de opera in het Zweeds weerklonk. Vandaag is Strindlund directeur van Folkoperan. Ze is een graag geziene gast in onder meer Covent Garden (Londen), in de Opera van Göteborg en bij het Orchestre Philharmonique de Luxembourg. Strindlund is even goed thuis in het grote operarepertoire als in hedendaagse muziek.